

"svakodnevnu kulturu svih slojeva društva", ali i kao "skup vrlo živih kulturnih fenomena u stalnom kretanju i interakciji".

Bavi se i *upravljanjem vremenskim* (kalendarskim) *ritmovima*, uvođenjem novih i odbacivanjem dotadašnjih praznika tijekom socijalizma, te posljedicama takvih promjena u kulturi svakodnevnice. Tekst *Ponosni smo što smo te imali, a sada neizmjereno tužni što smo te izgubili* nastao je na temelju analize novinskih osmrtnica u Hrvatskoj objavljenih u radobljju 1991-1995, a njegova je sudbina od prvog nastanka godine 1993. do nove verzije iz 1999. opisana pod naslovom *Post scriptum tekstu o ratnim novinskim osmrtnicama*. Završni tekst, *Pornografija smrti-pornografija politike*, autoričin je osvrt na hrvatski primjer te teme u svjetlu teze o smrti kao najvećem tabuu zapadnih društava.

Ana-Marija VUKUŠIĆ

Jasna Čapo Žmegač, Srijemski Hrvati, Etnološka studija migracije, identifikacije i interakcije, Durieux, Zagreb 2002., 345 str.

Početakom devedesetih godina oko 30 000 Hrvata iz Vojvodine, ponajviše iz Srijema, migriralo je u Republiku Hrvatsku zbog političkih zbivanja, pritisaka i ratne situacije. Za razliku od izbjeglih i prognanih osoba ovaj je dio stanovništva i problematika vezana uz njihovo preseljenje slabije medijski prisutna.

Također, i znanstveno je manje istraženi dio hrvatske migracijske populacije devedesetih godina.

Knjiga *Srijemski Hrvati* autorska je studija etnologinje Jasne Čapo Žmegač, koja tematski i problemski zadire u područje istraživanja migracija, interakcija, interkulturalnosti, društvene i kulturne dinamike unutar nacionalne zajednice. U knjizi su sadržana i dva suradnička priloga autorica Aleksandre Muraj (*Ekonomska djelatnost srijemskih Hrvata. Stanje iz godine 1996.*) i Jadranke Grbić (*Jezik i govor kao komponente i faktori identiteta*).

Istraživački problem oko kojega Jasna Čapo Žmegač izgrađuje studiju je *re-patrijacija* — povratak ili imigracija ko-etničkog stanovništva (ljudi iste etničnosti ili nacionalnosti kao i većinska populacija) u njihovu nacionalnu državu. Srijemski doseljenici, većinom seljačko stanovništvo, mijenjali su svoju imovinu (kuće, zemlja, oruđe) sa Srbima iz Hrvatske, koji odlaze u Srbiju, te time osiguravali materijalnu i gospodarsku podlogu za daljnju integraciju u hrvatsko društvo. Istraživanje preseljenih Srijemaca u matičnu državu dijelom se komparativno smješta uz druge europske primjere re-patrijacije u 20. stoljeću kao posljedice raspada multinacionalnih država i/ili ratova. Iako je riječ o različitim kontekstima i uvjetima procesa re-patrijacije, istraživanja pokazuju da su posrijedi isti žarišni problemi susreta domicilnog i migrantskog stanovništva, u prvome redu na identifikacijskoj i interakcijskoj razini, gdje se repatrijanci doživljavaju kao stranci, iako su iste etničke pripadnosti kao i lokalno stanovništvo. Srijemski se slučaj tako uklapa u fenomen globalnih razmjera recentne povijesti.

Nastavljajući svoj raniji interes za istraživanje identiteta, autorica se u ovoj studiji posebice bavi *identifikacijom*. Slijedeći suvremenu literaturu, naglašava aktivnu i procesualnu dimenziju fenomena, odnosno potvrđuje promišljanje identiteta kao promjenjive kulturne konstrukcije i dinamičnog društvenog procesa. Identifikacija stoga podrazumijeva identitet u stalnoj mijeni, u stalnom redefiniranju. U konkretnom istraživanju riječ je o raspravljanju konstrukcije i mijene identitetskih odnosa dviju skupina stanovništva *iste* etničke skupine. Ta istost etničkog korpusa, međutim, nije ubrzala ili olakšala urastanje migranata u novu zajednicu. Štoviše, s vremenom skupine nastoje markirati svoju razlikovnost na što više načina. Upravo je to posljedica njihove interakcije.

Iz pojedinačnih slučajeva interakcije, od izolacije do integracije, autorica raspravlja *strategije identifikacije*, načine kojima doseljeno stanovništvo reagira na situaciju u novoj lokalnoj sredini. Razlika u pristupu, strategiji, uvelike ovisi o čitavom nizu čimbenika, od dobne kategorije do karakternih crta pojedinca, a kao tri paradigmatičke slike autorica izdvaja rezignaciju, odbijanje i pragmatičnost. Autorica je vrlo suptilno oslikala svu dramatiku *redefiniranja* osobnog i kolektivnog identiteta, pripisivanja razlika, autoidentifikaciju, kolanje stereotipa, stvaranje negativnih slika, problematiku koja u studiji nije suhi znanstveni analitički korpus, nego bogata znanstvena rasprava, humanizirana biografskim isječcima kazivača.

Kompleksnost autoričina pristupa posebice obogaćuje poimanje različitosti predodžbene i komunikacijske razine stvarnosti koje jednakovrijedno istraživački koreliraju. Autorica ih naziva *stvarnost diskurza* i *stvarnost interakcija*, a njihovo promišljanje objašnjava i različitim metodološkim i analitičkim pristupom. Istraživanje diskurza temelji se na metodi razgovora koji rezultira narativnim korpusom građe, dok metoda promatranja sa sudjelovanjem vodi k istraživanju interakcija — konkretnih susreta i raznih oblika komunikacije. Diskurzivna stvarnost, prepuna obostranih negativnih stereotipizacija, u konkretnom se komunikacijskom činu pretvara u tolerantnu i kreativnu interakciju. Jukstaponiranjem interpretacija sudionika razgovora, te svojih vlastitih, autorica u svojoj studiji dopušta višeglasje, dopušta mnogoznačnost i osvještava nemogućnost privilegiranja *istinitije priče* ili *stvarnije istine* u odnosu jedne pojedinačne priče prema drugoj. Kako i navodi, namjera studije nije utvrditi "točnost" ili "stvarnost" slika i percepcija između dviju ko-etničkih skupina, već istražiti *simboličke granice* između njih — njihovo stvaranje, mijenu, fluidnost i, konačno, njihovu funkciju u društvenoj interakciji na mikro i makro razini.

U posljednjih nekoliko stranica monografije Jasna Čapo Žmegač sažima svoj pristup etnološkoj znanosti, otkriva suvremeni kritički antropološki senzibilitet i upisuje vlastito promišljanje kvalitete struke i njezine specifičnosti. Suočivši se s različitim rezultatima istraživanja temeljenima na dvama različitim postupcima, onom analize teksta (narativna, diskurzivna analiza), i onom utemeljenom na praksi (analiza ponašanja, interakcije), autorica zaključuje da je istraživanje identifikacije samo kao diskurzivne prakse nepotpuno. Ono nužno zahtijeva usporedno istraživanje putem interakcije i komunikacije. Suočivši se s tim metodološki relevantnim problemom, autorica upravo u tom postupku bliske interakcije, svojstvene etnografskoj metodi, i interpretaciji te interakcije u sociokulturnom kontekstu, nalazi par excellence domenu etnologije i kulturne antropologije. Interdisciplinarna po konceptu, ova studija nosi jaki pečat disciplinarnosti.

Privilegirajući kazivača u istraživanju i u oblikovanju teksta, čime slijedi kritičku postmodernističku antropološku orijentaciju, autorica je postavila kazivače kao svoje sugovornike: oni postaju *su-dionici stvaranja predmeta istraživanja*. Istraživačicu vodi znanstvena znatiželja i grubo formulirane okosnice istraživačkog problema, a tek razgovor s ljudima, u procesu i vremenu, definira problematiku. Također, kazivači su i *su-stvaratelji interpretacije*. Njihova promišljanja osobne situacije i političkih zbivanja autorica nudi kao jednakovrijedna vlastitim promišljanjima znanstvene inspiracije. Pristup *kooperativne proizvodnje etnografije* legitimiran je u konkretnoj studiji na domaćem terenu. Nadalje, autorica unosi opsežne citate razgovora s kazivačima u tekst, komponirajući tako poglavlja velikim dijelom tim autentičnim svjedočenjima o iskustvu preseljenja te ona dišu pulsirajućim i vibrantnim životom svakodnevice. Taj dijalektalni iskaz vlastite sudbine uravnoteženo je isprepleten sa znanstvenim glasom istraživačice.

Autoričina prisutnost u knjizi obilježena je i senzibilitetom za višeglasje i mnogoznačnost. Pozivajući se na postupak *etnografije pojedinačnoga*, autorica svoju

znanstvenu interpretaciju katkad gradi na temelju pojedinačnog slučaja, izbjegavajući time autoritativno fiksiranje i esencijaliziranje iskustava *drugog*. Takvim pristupom, koji potvrđuje i ova knjiga, istraživač više ne stvara generalizirajuće oblike znanja, ali će se naći u delikatnoj mreži tuđih iskustava. Usredotočivši se na pojedinca, implicitno s velikim poštovanjem prema osobi i pojedinačnim sudbinama, autorica predstavlja *heterogenost migrantskih sudbina, iskustava i identiteta*. Taj osjećaj za sudbinu drugoga, senzibilitet za analizu iskustvene razine, koji je onda i urodio pristupom predstavljanja različitosti, bez autoričina interpretativna nametanja, ozvučilo je ovaj tekst posebnim višeglasjem te ga učinio bogatijim i složenijim.

Iako studija nije ispolitizirana, sama tema pripada sferi političke intonacije. Autorica, naime, dotiče ključna pitanja hrvatske politike prve polovice devedesetih (primjerice etnička preseljenja), na mjestima komentira državnu retoriku, a u dijelu u kojemu se politika veže s kulturom nužno se koncipiraju pitanja nacionalnog identiteta. Tako je otvorena i problematika integracije različitih skupina Hrvata u hrvatsko društvo nove nacionalne države, kao i svi prijevori s time povezani, od onoga je li integracija osobna odluka ili kolektivni čin pa do pitanja treba li uopće ostvariti cjelovitu integraciju u hrvatsko građansko društvo ili očuvati neku vrstu (kolektivnog) identiteta. U tom smislu nadovezuje se i prijevori odnosa kulture (različitosti) i nacije (jedinstvenost) u poimanju multikulturalnosti (regionalnog, subetničkog) hrvatskog identiteta kao bogatstva, nasuprot unificirajućim trendovima modeliranja hrvatske kulture. Zanimljivost je pri čitanju ove studije i ta što glasovi "malih" ljudi komentiraju "veliku" politiku, nastojeći u prvome redu sebi, a onda i drugima, postaviti razumljivu sliku vlastite sudbine i iskustva unutar političkih i ratnih zbivanja.

Studija *Srijemski Hrvati* temeljena je na višegodišnjem terenskom autoričinom radu, koji je rezultirao bogatim korpusom građe. Također, studija konkretizira nove pristupe istraživanju, a odlikuje se i uživiljenim ključnim kritičkim antropološkim konceptima. Sve je to omogućilo autorici da fenomene migracija, identifikacija, interakcije i integracije obradi složeno i slojevito. Širina pristupa stavlja ovu studiju u red interdisciplinarnih, noseći potencijal za mnoge znanstvenike društveno-humanističke orijentacije koji se bave problemima i fenomenima kulturne i društvene dinamike, migracija, etniciteta, identiteta, interakcija, mentaliteta.

Valentina GULIN ZRNIĆ

Kiberprostor, kibertijela, cyberpunk, Kulture tehnološke tjelesnosti, ur. Mike Featherstone, Roger Burrows, prijevod Ognjen Strpić, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2001., 396 str. (Biblioteka; 42)

U uvodniku zbornika *Kiberprostor, kibertijela, cyberpunk* — prvotno objavljenom 1996. na engleskom jeziku — autori vrlo pregledno opisuju *kontekst* tehnoloških tjelesnosti i tumače ključne pojmove i fenomene istaknute u naslovu knjige. Njihov je tekst najava radova koji potvrđuju složenost i mnogolikost *kibertema*, veliki broj perspektiva koje je moguće zauzeti prema svijetu tehnologije tj. prema

ma kulturološkim i društvenim promjenama koje donosi suvremena informatičko-komunikacijska tehnologija.

Jedna od osobina zajedničkih velikom broju radova pretpostavka je o *temeljnoj* promjeni društva u mogućem *drugom medijskom dobu*. Ona najeksplicitnije dolazi do izražaja u tekstu povjesničara Marka Postera *Postmoderne virtualnosti*, koji suvremene tehnologije ne promatra kao *unapređenje već oblikovanih pojedinaca* nego kao *dubinsku transformaciju* koja se očituje u samoj promjeni *identiteta*: "elektroničke komunikacije subjekt konstituiraju drugačije nego što to čine glavne moderne institucije. Ako moderna,